

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra pedagogiky

Závěrečná práce
Učitelství pro střední školy

Šikana

Petr Vysuček
(Čeština v komunikaci neslyšících, FF UK)
2001/2002

1	ÚVOD	2
2	ŠIKANA	4
2.1	POJEM „ŠIKANA“	4
2.2	ŠIKANA DNES A DŘÍVE	5
2.3	ZNÁMKY ŠIKANY	6
3	PROSTŘEDÍ - ŠIKANA	7
3.1	ŠKOLA.....	7
3.1.1	<i>Učitel - žák</i>	7
3.1.2	<i>Žák - žák</i>	8
3.1.3	<i>Internát</i>	8
3.2	RODINA.....	9
4	POSTIŽENÉ DÍTĚ A ŠIKANA	11
4.1	SMYSLOVĚ POSTIŽENÉ DÍTĚ.....	11
4.1.1	<i>Neslyšící</i>	11
4.2	MENTÁLNĚ POSTIŽENÉ DÍTĚ.....	11
5	NÁSLEDKY ŠIKANY	12
5.1	POMOC OBĚTEM ŠIKANY	12
5.2	PSYCHOLOGICKÉ HLEDISKO.....	13
5.3	PSYCHOTERAPIE.....	13
6	PREVENCE A ZABRÁNĚNÍ ŠIKANY	14
6.1	ŠKOLA.....	14
6.1.1	<i>Podpora autority učitele</i>	14
6.1.2	<i>Situace ve třídě, její posílení; dozor učitele</i>	15
6.1.3	<i>Úloha školy</i>	16
6.2	RODINA.....	17
6.2.1	<i>Umění naslouchat</i>	17
6.2.2	<i>Výchova v rodině</i>	18
7	ZÁVĚR	19
8	LITERATURA	20

1 Úvod

Tato práce, jak už sám název napovídá, se zabývá **šikanou**. Šikana je u nás velmi rozšířená, a to především na školách pro neslyšící. Mohu to osobně sám potvrdit, realizoval jsem výzkum na internátech pro neslyšící. Také mám k dispozici mnoho výpovědí od neslyšících, kteří se mi s šikanou svěřili. Cítím, že hlavním důvodem šikany neslyšících je problém komunikace. Slyšící neovládají přirozený jazyk neslyšících, český znakový jazyk, dochází tak k nedorozuměním a neslyšící se stává vhodnou obětí šikany. Situace je neúnosná, v této práci se pokusím zmapovat hlavní problémy šikany, následky i prevenci, prostředí, agresory i oběti. Práce je doplněna o řadu příkladů.

„Mučení a popravky vždy neodolatelně přitahovaly publikum. Lidská krutost odjakživa lačnila po krvi a kochala se slzami obětí. Lidé se při popravách bavili jako na nějaké slavnosti.

Většinou nešlo jen o potrestání, ale také o ponížení a pokoření člověka. Za všech dob existovaly v různých historických podobách různé pranýře, pláště hanby a trestající masky. Mučitelé přibíjeli oběti ke kůlům, zavírali do klecí, zavěšovali do košů. A kdokoliv z kolemjdoucích měl možnost poníženou bytost urážet, spílat jí, poplivat i udeřit... Chceme-li pochopit pravou podstatu člověka, musíme absolvovat také cestu touto hrůznou říší utrpení.

A nenalhávejme si, že se to děje jen občas!

Co tedy odlišuje člověka od zvířete? Člověk je vždy ochoten vykořisťovat svého bližního, ranit ho a způsobit mu utrpení.

Mučení je speciálním vynálezem lidského ducha. Snad jediné strach z trestu a vláda zákona zabraňuje tomu, aby krutost člověka nenapáchala ještě více škod.

Silní zpravidla triumfují nad slabými. Tento fakt znamenitě vysvětluje podstatu dědičného hříchu, třídního boje, tělesných trestů středověké inkvizice i novodobých koncentračních táborů. Podivné jsou dějiny lidstva: po politickém převratu, po revoluci nebo po prohrané válce se oběti včerejška začínají měnit v katy zítřka. Vždy znovu a znovu se naděje revoluce nenaplnují, znovu se zpochybňuje to, co bylo vydobyto, protože z lidí, kteří získali svobodu, se stávají noví mučitelé.

Msta zase vždy rodí pouze mstu.

Bolest druhých má malou váhu ve srovnání s tím, jaké nám působí potěšení.

Kulturní země se zřekly mučení a daly je „do klatby“. Místo toho se uplatňuje jemnější a záludnější forma trápení a týrání.

Jde o všudypřítomné **šikanování**.¹

¹ Kolář, M.: Bolest šikanování, 1. vyd., Portál, Praha. 2001. s. 72 - 73

2 Šikana

„Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích, například psychiatriích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.

Šikanování je nebezpečně rozbujelelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. Připomeňme si například obrovský výskyt domácího násilí, kdy obvykle muž systematicky týrá svoji manželku, nebo současný podnikatelský rejstřík „komunikace“, který zahrnuje zastrašování, mučení, dokonce i vraždy na objednávku.“²

Definice šikany mezi dětmi:

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. **Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině.** Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“³

2.1 Pojem „šikana“

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená **zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování,** byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat, atd.

U nás se v posledních letech běžně užívá slovo šikana v trochu jiném smyslu, a to k označení nešvaru, který se povážlivě rozmohl v armádě: Nováčci („bažanti“) jsou zde často krutě fyzicky týráni, všemožně ponižováni, zneužíváni a vydírání ze strany „mazáků.“⁴

² Kolář, M.: Bolest šikanování, 1. vyd., Portál. Praha. 2001. s. 17 - 18

³ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd., Portál. Praha. 1995. s. 26

⁴ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd., Portál. Praha. 1995. s. 25

Klasifikace typů šikany:

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické aktivní přímé	Útočníci obět věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky, apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělají její trýznitelé.

2.2 Šikana dnes a dříve

Šikana ve škole je jistě stará jako škola sama, neboť děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou totiž odvěké lidské nectnosti.

Dříve byla ve školách však mnohem přísnější kázeň, děti si vůči učitelům nemohly nic dovolit. Navíc ve školních budovách bývalo patrně i méně prostorů, kde bylo možno uniknout dohledu pedagogů, tedy i méně příležitostí k šikaně.

V dnešní době šikana rapidně stoupá, lze předpokládat, že šikany přibývá stejně jako jiné agrese. Někteří pedagogičtí pracovníci dokonce upozorňují na nový jev, který je překvapuje – krutost bez prožitku vzteku či nenávisti i bez sadistického uspokojení, tzv. nemotivované násilí. Chlapec například kopne dívku do břicha, nezná ji, udělá to jen tak...

2.3 Známky šikany

Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to méně nápadně a mírněji, než když se učitel vzdalí, ale máme-li oči otevřené, můžeme mnohé zaregistrovat. Jde o přímé známky šikany. Kromě toho je třeba se zaměřit i na známky nepřímé. To jsou jevy, ze kterých můžeme usuzovat to, že je dítě šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují.

Přímé známky šikany:

- **Posměch** - posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ apod. zranitelné.
- **Kritika dítěte**, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, případně pohrdavým tónem.
- **Příkazy**, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
- **Honění, strkání, štouchání, rány, kopání**, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- **Rvačky**, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

Nepřímé známky šikany:

- Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
- O přestávkách **vyhledává blízkost učitelů**.
- Má-li dítě promluvit před třídou, **je nejisté, ustrašené**.
- **Působí smutně až depresivně**, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- **Zhoršuje se jeho školní prospěch**, někdy náhle.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- **Odřeniny, modřiny, škrábance** nebo **řezné rány**, které dítě **nedovede uspokojivě vysvětlit**.

Dále rodiče, kteří jsou nejčastěji s dítětem v kontaktu, by si měli všimnout dalších známek šikany.

3 Prostředí - šikana

Šikanovat dítě lze prakticky kdekoliv. Ve školním prostředí - na chodbách, na WC, ve třídě, na hřišti, v různých zákoutích školního areálu. Dále je to vnější prostředí, které dítě obklopuje, ulice, podchody, parky, veřejná prostranství. Agresory nic nezastaví, vždy si najdou vhodné místo pro své praktiky...

A šikana v rodinném prostředí? Ta většinou bývá utajena, neodhalena.

3.1 Škola

Jak je to se šikanováním na školách? Z mlčení by se dalo usuzovat, že nic takového nás netrápí. V miniprůzkumech na některých školách většina učitelů neviděla šikanování jako problém. V každém případě alespoň ne na té škole. Tito učitelé a mnozí další, kteří takto smýšlejí, se velmi mýlí. **Šikanování je problém**, a to i na těch jejich školách.

Zárodečné stupně šikanování zamořují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Z tohoto obrovského podhoubí „mírných“ šikan se vyvine do dalších stadií významné procento infikovaných skupin.

3.1.1 Učitel - žák

Běžně se neuvažuje o šikanování dětí pedagogy.

Ve školách pro děti s vadami sluchu bylo šikanování pedagogy časté. Bohužel v dnešních dobách to stále zůstává, nevidím zlepšení... faktem je, že byla a je hlavním problémem komunikace.

„Britská bojovnice proti šikaně Michele Elliottová zaznamenala tento případ: Matka navštívila školu, když jeden spolužák napadl jejího syna a nepěkně ho poranil. Dostalo se jí vysvětlení, že dotyčný agresor je sice i se svou rodinou problémem celoškolského formátu, ale že se s tím prakticky nedá nic dělat, neboť se všichni bojí rozruchu...“⁵

Neslyšící pětáctýletý muž vypráví:

Jeden neslyšící ve třídě hodil po učiteli tužkou. Já jsem to vůbec neviděl. Učitel se otočil a myslel si, že jsem to byl já. Zezadu ke mně přišel, já jsem ho neviděl, a uhodil mne do hlavy takovou silou, že jsem se uhodil čelem do lavice. Ten neslyšící, co to udělal, byl rád, že ho učitel neviděl a mlčel. Já jsem utekl ze školy domů, plakal jsem a rodiče si

⁵ Řičan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd., Portál. Praha. 1995. s. 40

potom ve škole stěžovali. Když rodiče odjeli domů, bylo to ještě horší, ponižovali mě.

Neslyšící dvaadvacetiletý student vypráví:

V naší škole učil jeden učitel, který byl pro nás, děti, postrachem. Měl jsem štěstí, že nás neučil. Litoval jsem děti, které učil. Jednou u nás suploval při hodině matematiky. Matematika mě nebavila, nespočítal jsem všechny příklady, které nám zadal. Pan učitel mě zavedl do jiné prázdné učebny a poručil mi, abych tyto příklady dodělal. Tak jsem začal počítat a najednou mě pan učitel praštil do hlavy, čelem do lavice. Hrozně jsem se lekl a počůral jsem se. Vůbec jsem to nečekal, byl jsem v šoku.

Neslyšící šestadvacetiletý student vypráví:

Na základní škole jsme měli učitele, který nás, žáky, šikanoval. Většinou mě zavedl do šatny, chytil mě pod krkem a surově mě zfackoval. Víím, že to dělal i dalším spolužákům. On si ale děti, které bil, vybíral podle toho, jaké měly rodiče. Když věděl, že rodiče nezakročí, nebo se jich nebál, jejich děti pak bil. Učil nás tělocvik, a tak, přestože jsem měl na vysvědčení samé jedničky, dostal jsem z tělocviku trojku. Když se rodiče přišli zeptat, proč mi dává trojku, odpověděl, že se mu nelíbí, když má někdo samé jedničky.

3.1.2 Žák - žák

Děti středního školního věku se dostávají do takové fáze socializačního vývoje, kdy jsou schopné vytvořit skupinu, která může určitým způsobem **jednat jako celek** (např. prosazovat určité nápady). To znamená, že mohou dát společně najevo i odmítání, resp. agresí, např. útoky dětí vůči odlišnému nebo méně schopnému spolužákovi. Impulz k šikánování bývá různý, děti tohoto věku jsou ještě sugestibilní a dají se snadno ovlivnit.⁶

3.1.3 Internát

Pokud **rodiče**, kterým se narodí dítě s vadou sluchu, bydlí ve městě, kde není škola pro děti s vadami sluchu, **musí si vybrat z těchto možností:**

1. poslat své dítě do internátu
2. přestěhovat se do města, kde je škola pro děti s vadami sluchu.

⁶ Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie*, 1. vyd. Portál, Praha. 2000, s.195

Pro dítě, které je umístěno do internátu ve věku od tří let, je tento krok tragédií. Toto umístění přináší řadu komplikací, a to psychických a socializačních.

Neslyšící dvacetiletý muž vypráví:

Když mi bylo pět let, rodiče mě museli odvézt do internátu už v neděli, kvůli špatnému spojení a také nechtěli mít problémy v práci. Po příjezdu jsem šel do ložnice, ihned jsem běžel k oknu, abych viděl na zaparkované auto a hlavně na rodiče. Chtěl jsem jim zamávat. Najednou přišla noční vychovatelka, zatřásla mnou a táhla mě od okna tak, že jsem upadl na zem. Naštěstí si toho můj otec všiml než nastartoval. Hned za mnou běžel, já jsem plakal. Objali jsme se. V tom okamžiku paní vychovatelka nevěděla, jak se má zachovat, bylo vidět, že se moc bojí. Omlouvala se, říkala, že jsem měl jít přes obývací pokoj... zkrátka, vymlouvala se.

Neslyšící čtyřicetiletý muž vypráví:

Když jsem například zlobil, nebo jsem dostal pětku, tak mě vychovatelé trestali, nesměl jsem na vycházku, postavili mě do kouta s rukama za zády, nebo mě zavřeli do sklepa. Když třeba děti jely někam na výlet, tak já jsem musel s menšími dětmi zůstat doma. Moc mě to trápilo.

Neslyšící pětáctyřicetiletá žena vypráví:

Když mně poslali rodiče balík, tak jsem si ho vždycky musela nechat u vychovatelů. Když jsem něco chtěla, tak jsem si k nim zašla a vzala si. Kdybych si nechala balíček u sebe, tak by mi ho snědly starší děti. Vychovatelé taky někdy balík bez souhlasu otevřeli, všichni se na to vrhli a všechno snědli, nic mi nezbylo.

„Ve starých internátních školách britského impéria bývala šikana častá a tuhá. Mladší chlapci tam bývali podřízeni starším, museli jim posluhovat a bývali ponižováni, bití i jinak trýzněni. Bylo zde něco podobného jako v naší dnešní armádě - bažanti a mazáci.“⁷

3.2 Rodina

Rodiny iniciátorů a aktivních účastníků šikanování často významně selhávají v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevuje známky citové deprivace nebo

⁷ Říčan, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*, 1. vyd., Portál. Praha. 1995. s. 17

subdeprivace. **Pro rodiny agresorů je charakteristická absence duchovních a mravních hodnot.** Ohled na slabé je většinou chápán jako zbytečná malichernost.

Nedostatky ve výchově mají určitá specifika:

- Agresoři se často setkávají s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působí, jako by násilí opláceli nebo napodobovali.
- Menší, ale zřetelná podskupina agresorů je vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.

U obětí se často vyskytují hyperprotektivní (nadměrně ochranné) matky. Otec zde většinou chybí, v blízkosti není žádná mužská identifikační postava. Také se mohou vyskytnout rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým, submisivním otcem; nebo rodiny bez otce, kterého nahrazuje na výchově se nepodílející přítel matky. Jiným příkladem mohou být neurotické rodiny, kde jsou členové rodiny nápadní svou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostností.

Pokud jde o to, jak **oběti vidí své rodiče**, většinou se jejich výpovědi shodují na tom, že jde o **neprátelské, tvrdé, kritické rodiče**, a že **znevažují jejich důstojnost**.

Příkladem šikany v rodině může být příběh neslyšícího chlapce, kterého šikanovala jeho vlastní rodina. Chlapec musel denně vstávat brzo ráno, aby stihl nakrmit dobytek, přičemž jeho otec s matkou mu vůbec nepomohli... Pro chlapce to znamenalo nejen fyzickou, ale především psychickou zátěž.

Jiným příkladem lze uvést situaci neslyšícího chlapce, jemuž vlastní rodina zakazovala stýkat se s neslyšícími. Měl také zakázáno používat znakový jazyk a směl se stýkat jen se slyšícími vrstevníky. Pro chlapce to bylo značné psychické trauma, neboť se slyšícími se nedorozuměl, byl potlačován vývoj jeho jazyka.

Neslyšící čtyřicetiletá vypráví:

Jezdila jsem domů jen o Vánocích, o letních prázdninách a o Velikonocích. Jednou, když jsem byla asi v sedmé nebo osmé třídě, si mě maminka zapoměla vzít domů. Všichni zase odjížděli a vždy když někdo přicházel, tak jsem si myslela, že je to maminka, ale nebyla. Druhý den taky nikdo nepřišel. Nakonec mě vzala vychovatelka, která bydlela v Nové Pace, zaplatila mi vlak a jely jsme spolu domů. Maminka byla šokovaná, myslela si, že se něco stalo. Objaly jsme se a maminka plakala. Byla to nepříjemná situace...

4 Postižené dítě a šikana

Šikana u postižených dětí není ničím výjimečným. Dokonce by se dalo říci, že **šikana postižených dětí je daleko více rozšířená**, než šikana dětí „zdravých“.

Postižené dítě se nemůže bránit v takové míře, jako dítě „zdravé“, bývá častým a snadným terčem pro šikanu. Také následky bývají nepředstavitelné.

4.1 Smyslově postižené dítě

4.1.1 Neslyšící

Šikanování mezi dětmi s vadou sluchu není žádnou výjimkou. Mezi dětmi s vadou sluchu je šikana častá, zvláště na internátě. Neplatí tu pravidlo, že šikanující je dítě s menší vadou sluchu a obětí dítě s těžší vadou sluchu, jak by se mohlo usuzovat ze situace mezi slyšícími dětmi, kdy se šikana často míří proti dětem se zdánlivým nebo patrným postižením. Jinak pro šikanu mezi dětmi se sluchovou vadou platí stejná pravidla.

Neslyšící osmadvacetiletá žena vypráví:

...Bili nás za trest ramínkem, když jsme si večer povídali a někdo nás přistihl, tak nás takto vždy trestali. Vychovatelé to sami nedělali, vždy řekli nějakým starším neslyšícím, aby to za ně udělali. Taky vzpomínám na hrubé ranní probouzení. Po snídani jsme museli stát jeden za druhým jako vojáci. Museli jsme se dívat jen dopředu, kdo otočil hlavou, tak dostal vynadáno. Taky jsme museli držet nataženou ruku před sebou, kdo ji dal dolů, byl potrestán.

4.2 Mentálně postižené dítě

Jak už bylo řečeno, postižené dítě je v té horší pozici než dítě „zdravé“. Je snadnou obětí šikany, o to více mentálně postižené dítě. **Jeho rozumová úroveň mu neumožňuje vnímat situaci tak, jak ji vnímá dítě „zdravé“**. To, že je šikanováno, si neuvědomuje; možná více často, než šikanováno, je využíváno ve prospěch osoby, které je svěřeno do péče. Ať už je to rodič, jiná blízká osoba, opatrovník, nebo pracovník ve stacionáři pro mentálně postižené.

Vzájemné šikanování mentálně postižených si mi nepodařilo podložit důkazem, nicméně si myslím, že je to možné, i když to nebude šikana v pravém slova smyslu.

Příkladem může být moje zkušenost z praxe, kterou jsem vykonával před šesti lety ve Stacionáři pro mentálně postižené ve vesnici S. Měl jsem možnost pozorovat tamní situaci po dobu 14ti dnů, také jsem viděl nevybíravé chování opatrovníků ke svěřencům. Využívali je, dávali jim nesmyslné úkoly... svěřenci je ochotně plnili, neuvědomujíc si, že jsou vlastně využíváni...

5 Následky šikany

5.1 Pomoc obětem šikany

Dítěti, které se stalo obětí šikany, je možno pomoci individuálním i skupinovým poradenstvím, které se poskytuje nejen jemu, ale i jeho rodičům. Mnohdy se však zjistí, že dítě potřebuje péči klinického psychologa nebo psychiatra, neboť psychická porucha může být jak příčinou, tak i následkem šikany.

S dítětem, jež se stalo obětí šikany, je třeba pracovat velmi opatrně. **Dítě nesmí nabýt dojmu, že chyba je na jeho straně, že se musí změnit.**

Dítě potřebuje absolutní podporu rodiny, rodina se ocitá v krizové situaci, jejíž řešení bude rozhodovat o budoucnosti dítěte a rodinných vztahů.

- 1. Dítě si musí být jisto podporou a ochranou ze strany rodiny.**
- 2. Pokud se jedná o velmi vážný případ šikany ve škole, rodiče by tam neměli dítě posílat, dokud se věc nevyřeší správným způsobem.**
- 3. O šikaně by mělo vědět vedení školy, třídní učitel a rodiče by měli žádat přesný postup, co hodlá vedení udělat proti šikaně. Škola je totiž povinna zajistit dětem bezpečí; nejnověji to ukládá mezinárodní Úmluva o právech dítěte, která má v této zemi platnost zákona.**

Příběh „ze života“, který samozřejmě žádný pedagog ani autor nedá rodičům jako návod k jednání: Otec chlapce, který byl brutálně šikanován (mučen pro zábavu), zazvonil u dveří, kde bydlela rodina pachatele, a ve dveřích řekl jeho rodičům: „Jestli ten váš spratek na mého kluka ještě sáhne, zmaluju ho tak, že ho nepoznáte!“ Jeho zásah byl tak účinný, byla však – jak říkají právníci – naplněna skutková podstata přestupku, neboť šlo o vyhrožování.⁸

⁸ Řičan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd., Portál. Praha. 1995. s. 65

5.2 Psychologické hledisko

Pokud jde o psychické vlastnosti, **bývá oběť šikany tichá, plachá a citlivá.** Na běžné škádlení odpovídá často tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá **nízké sebevědomí,** považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, **submisivně se podřizuje.** Oběť se stává dítě, které se ukáže jako velmi citlivé k běžnému posměchu, které snadno ztratí sebekontrolu, a jehož chování, je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou. Dále jsou to děti osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit, podělit se o hračku, děti protivné, bez zájmů. Obvykle oběti mívají odmítavý vztah k násilí, někdy však agresory provokují svým útočným chováním; jde o slovní, případně fyzické dorážení na ostatní.

U dítěte, které bylo šikanováno, se objevuje psychické trauma. Nespavost, zvracení, žaludeční a střevní problémy, odpor ke škole i spolužákům, psychosomatické potíže, nedůvěra, radikální změny v chování, prvky pomsty v chování, problémy s učením apod.

Neslyšící pětáctýřicetiletá žena vypráví:

... Vůbec to nebylo nic dobrého, stále jsme měli samé. Většinou jsme měli jen suchý chleba nebo rohlík s mlékem. Pouze k snídani jsme měli chleba s máslem a medem, ale bylo to pořád stejné. Nebo jsme měli místo medu ovocnou marmeládu. Obložený chléb jsme vůbec nemívali. K obědu jsme většinou mívali něco tučného. Nechat na talíři jsme to nemohli. Nechutnalo nám to, ale nutili nás, že musím všechno sníst. Často se stávalo, že děti potom zvracely a bylo jim špatně.

5.3 Psychoterapie

Dítě, u kterého se objevily vážné následky šikany, bývá většinou svěřeno do péče psychologa, psychiatra, nebo psychoterapeuta.

Psychoterapie má v péči o děti možnosti širokého uplatnění, je využíváno psychologických prostředků. Psychoterapeutických postupů lze užít u dětí, které jsou ohroženy a ve svém vývoji narušeny nevhodným prostředím, jimž však pouhá změna vnějších podmínek nestačí. U dětí je nutno přihlížet nejen k tomu, že byly šikanovány, ale také k rodinnému prostředí, vývojovému stavu.

Uplatňované prostředky v psychoterapii dětí je výtvarná činnost, pohybový projev, hudba a rytmus, dramatický projev, práce s texty..., většinou může průběh a výsledek tvůrčího ztvárnění vlastních prožitků svým citovým a obsahem být

vodítkem, které ukáže, jak s dítětem dále pracovat, jak navázat intenzivnější vztah důvěry, porozumění.

Psychoterapie není krátkodobá záležitost, mnohdy je to záležitost i na několik let.

6 Prevence a zabránění šikany

Prevence šikany by měla být jak v rodinném, tak i ve školním prostředí. Prevence je třeba nejen tam, kde k šikaně nedochází, ale také tam, kde jsou již známky šikany, nebo došlo k jejímu rozšíření. **Šikaně je třeba zabránit, řešit ji a odstranit případné hlubší příčiny, a snažit se zajistit neopakovatelnost problémů.**

Je vhodné stanovit program proti šikanování, na jeho vypracování a schválení se podílí všichni pracovníci školy. Za významné součásti takového programu, jenž má charakter sekundární prevence, lze považovat:

- Přítomnost specialisty pro prevenci šikanování.
- Domluvu pedagogů, jak postupovat při řešení šikanování.
- Depistážní šetření výskytu šikanování.
- Režim proti šikanování (mimo jiné také zahrnuje dozory učitelů o přestávkách, na obědě; školní řád zahrnující „živá“ pravidla proti šikanování apod.).
- Vhodný způsob seznámení rodičů s nekompromisním bojem školy proti šikaně.

Chybou je, pokud škola o šikaně s rodiči nemluví. Naprostou pohromou však je, pokud rodiče sami žádají o společné řešení šikany, ale škola to odmítá.

6.1 Škola

Prevence šikany by měla začínat nejen u rodiny, ale také být ve škole, školním prostředí. Dítě totiž nejvíce svého času tráví právě ve škole, a **škola by měla být jednou ze základních institucí, která tyto poznatky o prevenci dítěti předá.**

6.1.1 Podpora autority učitele

Úpadek autority je jednou z příčin současné krize společnosti. Každý z nás je zapojen do mnoha vztahů, uznává mnoho autorit..., každý však má jiná hodnotová měřítká, uznává jiné autority. **Co by mělo být dětem společné je respektování učitele jako autority.**

Dokud si učitel nechává líbit otevřené urážky od asociálních dětí, nejednou může být rád, že nedostane dokonce facku, lze těžko mluvit o tom, že učitel má u dětí autoritu.

Není respektován a v jeho silách není ani chránit slušné děti před agresory.

Učitel **na prvním stupni základní školy musí mít pevnou autoritu**, vede děti od první až do páté třídy. Je třeba si autoritu udržet, získat si důvěru dětí. Na druhém stupni základní školy je to problematictější, a to z důvodu střídání učitelů ve výuce. Učitel si tak těžko získává důvěru žáků, a tím i obtížněji získává autoritu. Myslím, že je velmi podstatné a důležité, aby **třídní učitel měl nejvyšší podíl na výuce**, a co největší podporu ředitele školy pro svoji „roli“.

Ve vztahu mezi učitelem a žákem jen dlouhodobá kontinuita jim umožní vzájemné poznávání, dětem poskytne pocit bezpečí ve vztahu k pevnému bodu, jímž má být ve školním prostředí právě ta důvěryhodná a autoritativní osoba, někdo, na koho spoléhají a komu důvěřují, učitel.

6.1.2 Situace ve třídě, její posílení; dozor učitele

Zde je namístě podporovat vzájemné vztahy mezi dětmi, vztahy k učiteli, ale jde především o styl jednání učitele s dětmi a s jejich rodiči; pokud jde o děti, tak hned od prvního ročníku.

Důležité je umět se ptát dětí na jejich názory a přání, umět jim naslouchat, a pokud děti mají pravdu, je třeba umět přiznat vlastní chybu a podle potřeby se dětem omluvit. **Je třeba dále rozvíjet žákovu samostatnost, rozhodnost, schopnosti zastávat funkce ve třídě, přispívat k činnosti školy.** Rodiče by měli být informováni o problémových situacích ve třídě, o jakémkoliv zvratu. Je totiž velmi důležité otevřeně informovat o nepříjemných událostech a chybách, je to cesta k důvěře. Vedení školy by mělo dát rodičům „varovný signál“, že něco jako šikana existuje, že je reálné, že právě šikana se může vyskytnout i ve třídě jejich dítěte. Mělo by také rodiče informovat, jak šikaně předcházet, co dělají pro prevenci šikany, a jak v případě zjištění šikany postupovat.

Dozor učitele nad žáky je jednoduchým, ale činným preventivním prostředkem proti šikaně. Je třeba zajistit co největší počet pedagogů a jiných osob opravňujících vykonávat dozor. Agresoři mají tak méně příležitostí k šikaně. Důležité je nejen **zajistit dostatečný počet osob vykonávající dozor**, ale především zajistit **vhodnou „techniku“ dozoru**. Učitel by měl být aktivní, neustále v pohybu a kontrolovat třídy, chodby a další prostory školy. Pokud učitel zaujme pasivní roli, nedívá se do tříd a stojí někde v rohu, jsou zajištěné podmínky pro šikanu. Navíc, agresoři většinou postaví „hlídku“ ke dveřím, pokud se učitel rozhodne jít se podívat do třídy, hlídka vydá včas signál k „úklidu“. Učitel tak vidí třídu, která se jeví bez sebemenších náznaků šikany.

Škola pro neslyšící - přestávka, učitelé vykonávají dozor..., nevšimnou si však, že některé děti se zavřeli v šatně, spolu s chlapcem, který má navíc lehkou mozkovou dysfunkci (LMD). Děti chlapce s LMD slovně napadaly, říkaly mu vulgární slova, který on neznal a nutily ho se na ně chodit ptát učitele. Ten chlapci s LMD nerozuměl, smál se. Až neslyšící asistent situaci vyřešil, a to až když se ho chlapec s LMD ptal na pro něj neznámé slovo. Asistent zjistil, kdo chlapci ta slova říká a agresor tak musel sám původ slova vysvětlit. Příště už agresor nechtěl nic vysvětlovat, přestal tak i zesměšňovat chlapce s LMD.

V současné době vystávají na povrch spekulace, že by bylo možné zavést **dozor pomocí videokamer**. Jedni to vidí jako výhodnou prevenci šikany, druzí jako omezování osobní svobody, znemožnění soukromí... Já si myslím, že tato alternativa stojí za diskusi mezi učiteli a rodiči, neboť pokud zvážíme mravní a psychologické škody způsobené šikanou, připadá mi toto jako rozumné řešení. Ale záleží na přístupu školy, rozhodnutí rodičů...

Učitel by také měl umět svým žákům naslouchat, rozumět jim.

Příkladem nedorozumění mezi učitelem a žákem lze uvést incident ze školního prostředí, který se udál na chodbě základní školy pro neslyšící. 12letá neslyšící dívka se snažila něco říci svému učiteli, učitel dívce nerozuměl, neovládá totiž znakový jazyk, a myslel si, že ho dívka provokuje. Rozčílilo ho to, dívku uchopil surově za krk a třásl jí. Kolemjdoucí chlapec to viděl, oznámil to neslyšícímu asistentovi, který to přetlumočil své kolegyni. Ta byla v šoku, vyběhla na chodbu, kde už jen viděla, jak učitel táhne dítě i přes jeho odpor do svého kabinetu...

6.1.3 Úloha školy

Když se učitel dozví o konkrétním případě šikany, prvním pravidlem je zachovat klid. Rozčilená reakce učitele může agresorům poskytnout dodatečnou vítanou zábavu a zlepšit jejich pozici, zvýšit sympatie a prestiž, které mají u ostatních dětí. Zároveň však musí učitel dát jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo, a musí jednat bezodkladně.

Učitel by měl také případ šikany oznámit řediteli školy. Zkušený ředitel ví, že příčinou nemusí být neschopnost učitele, i když v některých případech mohlo dojít k pochybení.

S agresory by měl učitel vždy jednat individuálně, nikoli před třídou, protože bychom je mohl „tlačit“ do vzdorného

postoje. Dále musí vycházet z jejich dosavadního chování a školního prospěchu, z toho, v jakém rodinném prostředí žijí, do jaké míry jsou rodiče schopni a ochotni spolupracovat s učitel, popřípadě se školou. V méně závažných případech a jde-li o děti jakž takž socializované, postačí někdy individuální domluva během níž agresor pochopí, že učitel jeho čin odsuzuje, a na oběti mu osobně záleží. Někdy si agresor při této domluvě uvědomí, že jeho agrese překročila hranice, že způsobil oběti utrpení. Někdy lze v agresorovi povzbudit empatii, schopnost vcítění se, ale málokdy to vede ke zdárnému konci. Domluva většinou pomáhá u dětí mladšího věku.

Jednání s rodiči agresorů je ve většině případů nevyhnutelné, měl by být přítomen i ředitel školy. Měl by být ujasněn postup, jak škola a rodiče hodlají případ řešit.

Rozhovor s rodiči oběti šikany by měl spočívat především v ujištění, že škola udělá vše pro dítě, co je v jejích silách. A také v návrhu řešení situace.

6.2 Rodina

V prevenci šikany má rodina zásadní význam. **Je důležité, aby rodina nepřehlédla varovné signály! Šikanované dítě se totiž nachází v krajní nouzi, zoufale potřebuje pomoc svých rodičů, ale velkým problémem je, že ono samo si o ni nedokáže říct.** Dítě toho není z různých důvodů (stud, pocit viny, zesměšnění, odmítnutí, ponížení, strach z reakce rodičů, strach z agresorů...) schopno.

Když přijdu domů , tak se na to snažím zapomenout

Když jsem se zeptal jednoho uplakaného chlapce, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím. Když přijdu domů, tak se na to snažím zapomenout. A doufám, že už to bude lepší. Snažím se na to nemyslet.“⁹

6.2.1 Umění naslouchat

Také **zásadní úlohou rodičů je umět naslouchat a povzbudit dítě.** Je třeba mu dodat sebedůvěru a podporovat jeho vlastní cenu. Děti mají často zafixováno, že pocity strachu, zklamání a bezmoc jsou špatné a neměly by je dávat najevo. Proto v důsledku toho často rodiče nevědí, jak se v takové situaci zachovat.

Rodič by měl umět dítěti naslouchat v jakoukoliv dobu, kdykoliv, kdy to dítě potřebuje. **Vztah rodičů a dítěte by měl být založen na vzájemném respektu,** to znamená, že jak rodiče,

⁹ Kolář, M.: *Bolest šikanování*, 1. vyd., Portál, Praha. 2001. s. 165

tak i dítě by mělo umět otevřeně mluvit o čemkoliv, a to bez obav a pocitu odmítnutí tím druhým. Je třeba **se umět soustředit a udržet kontakt s dítětem**, při naslouchání je někdy dobré mlčet, jindy umět vhodně odpovídat.

Vyprávění neslyšícího chlapce:

Pamatuji si, že jsem měl problém, když jsem byl malý. Ve škole nás starší děti moc trápily. Chtěl jsem to říci rodičům, ale jak? Jsem neslyšící, moji rodiče jsou slyšící a znakový jazyk neovládají. Nevěděl jsem, jak jim to mám říci..., tak jsem mlčel...

Tento příklad je důkazem toho, že pokud **rodiče a dítě nemají stejný komunikační kód**, nebo alespoň snahu se dorozumět, **naslouchání a pomoc ztroskotá...**, dítě se tak cítí osamoceno, má pocit, že je se svým problémem samo. Může to mít neblahé důsledky nejen pro dítě.

6.2.2 Výchova v rodině

Metody výchovy dětí by měly být založeny na principech rovnosti a vzájemného respektu. Myslím tím, že děti se rovnají dospělým ve smyslu „lidské ceny a důstojnosti“. **Každý má totiž právo na respekt a sebeurčení v mezích, které jsou dány společností.**

Rodič, který se ve své výchově opírá o principy demokracie, vidí své dítě jako jedinečného tvora, který má právo na lásku a respekt. **Rodiče musí umět chápat chování svých dětí, jejich negativní projevy a emoce.**

Každý rodič by měl umět uplatnit ve své výchově otevřené jednání, umět s dítětem komunikovat o všem, beze studu a předsudků. Jen tak lze rozpoznat, zda s dítětem něco není v pořádku a případné problémy začít včas řešit. **Dítě musí mít absolutní pocit bezpečí, důvěry a musí vědět, že u rodičů vždy nalezne pomoc, zastání a možnost řešení problémů.**

7 Závěr

Tato práce se zabývala problematikou **šikany**, která je u nás velmi rozšířená. Děti jsou šikanovány nejen ve vlastní rodině, jak tomu nasvědčují mnohé příklady, ale především ve škole. Očekávalo se, že agresory budou jen vrstevníci, ale ukázalo se, že také pedagogové a vychovatelé, tedy ti, co by měli hájit práva dětí a ochraňovat je, jsou mnohdy i nepřímo aktéry šikany. Nejen příklady jsou toho důkazem.

V práci jsem se zaměřil na to, co jsou známky šikany, jak se projevuje šikana dříve a jak je tomu dnes, dále jsem rozebral vztahy mezi učitelem a žákem; žákem a žákem, jak tam se šikana projevuje.

Jádro práce tvoří šikana, kdy obětí je postižené dítě, v tomto případě především dítě neslyšící. Opět je to doplněno o nespočet příkladů.

Další zajímavou pasáží práce je sexuální zneužívání dětí; zde jsem se zaměřil především na rodinné prostředí.

Závěr práce tvoří následky šikany, především psychologický pohled a psychoterapie a také prevence šikany, a to jak ve škole - podpora autority učitele, tak i v rodině - umění naslouchat, výchova v rodině.

8 Literatura

- Dinkmeyer, D.: **STEP: Efektivní výchova krok za krokem**, 1. vyd. Portál, Praha. 1996. 143 s.
- Kolář, M.: **Bolest šikanování**, 1. vyd. Portál, Praha. 2001. 255 s.
- Kopřiva, K.: **Lidský vztah jako součást profese**, 4. vyd. Portál, Praha. 2000. 147 s.
- Langmeier, J.: **Dětská psychoterapie**, 1. vyd. Avicenum, Praha. 1989. 296 s.
- Říčan, P.: **Agresivita a šikana mezi dětmi**, 1. vyd. Portál. Praha. 1995. 95 s.
- Vágnerová, M.: **Vývojová psychologie**, 1. vyd. Portál, Praha. 2000. s. 195
- Weiss, P. a kol.: **Sexuální zneužívání - pachatelé a oběti**, 1. vyd., Grada Publishing. Praha. 2000. 212 s.